

Gränsdragningen för universitetslärare i relationen gentemot studenterna

– en analys av det egna förhållningssättet till yrkesmässighet
och det privata

Christina Isaxon, Erik Johansson, Carl Lidgard, Erik Nordin och Jenny Rissler

Abstract—Som myndighetsperson har en universitetslärare makt över studenterna och därmed också ett långtgående ansvar att agera etiskt korrekt, både mot den enskilde studenten och mot studentgruppen. Detta ansvar sätts dock återkommande på prov i sammanhang vilka ofta är situations- och kontextspecifika och därmed svåra att hitta generella rekommendationer för. Syftet med denna studie har varit att, genom att intervjua universitetslärare i olika åldrar och i olika stadier av sin karriär, identifiera och belysa några av de problem som kan uppstå i lärare/student- samt i handledare/doktorandrelationer. De situationer som under intervjuerna framkom kategoriserades i *vänskap, flirtande, provokation och respektlöshet* samt *ansvar och rättvisa*. Intervjuobjekten ombads även fundera på hur deras relation med studenter har förändrats *över tiden*. De enskilda personernas erfarenheter jämfördes med det som finns att hitta i litteraturen. Studien indikerar att en måttfullt personlig relation lärare och student emellan kan vara positiv för båda parter, men ställer höga krav på lärarens goda omdöme. Det föreligger dock, intervjuobjekten emellan, en påtaglig diskrepans i fråga om vad begreppet "måttfull" innebär. Mycket tyder på att flertalet problem skulle kunna hanteras lättare med hjälp av ett antal etiska riktlinjer, antingen fastställda av den enskilde läraren, inom lärarlaget men allra helst på central nivå.

Index Terms—Dubbla roller, etik och undervisning, handledning, högre utbildning, studentrelationer.

INLEDNING

ANSTÄLLNING som universitetslärare innebär att man utför myndighetsutövning, vilket är förknippat med stort ansvar. Bland annat föreligger krav på likabehandling, rätts-säkerhet och jävsfrihet. En universitetslärarkarriär inleds ofta

C. Isaxon är doktorand vid Ergonomi och aerosolteknologi, inst. för Designvetenskaper, Lunds universitet (Tel: 046-222 3935, fax: 046-222 4431, e-mail: christina.isaxon@design.lth.se).

E. Johansson är forskarasistent vid Boende och bostadsutveckling, inst. för Arkitektur och byggd miljö, Lunds universitet. (Tel: 046-222 4263, fax: 046-222 8181, e-mail: erik.johansson@hdm.lth.se)

C. Lidgard är doktorand vid Industridesign, inst. för Designvetenskaper, Lunds universitet. (Tel: 046-222 7790, fax: 046-222 8060, e-mail: carl.lidgard@design.lth.se)

E. Nordin är doktorand vid Ergonomi och aerosolteknologi, inst. för Designvetenskaper, Lunds universitet (Tel: 046-222 4696, fax: 046-222 4431, e-mail: erik.nordin@design.lth.se).

J. Rissler är forskarasistent vid Ergonomi och aerosolteknologi, inst. för Designvetenskaper, Lunds universitet (Tel: 046-222 0534, fax: 046-222 4431, e-mail: jenny.rissler@design.lth.se).

som doktorand eller redan i slutet av grundutbildningen, som undervisningsassistent. Jämfört med äldre kollegor har man ofta lägre ämneskunskap, bristfällig undervisningserfarenhet och är dessutom ofta relativt jämnårig med sina studenter. Problem kan uppstå vid undervisning och examination av studenter med vilka man har en befintlig, eller skapar sig en personlig relation med. Relationen mellan doktorand och handledare kan vara ännu mer komplex, då man i vissa situationer fungerar som kollegor, men i andra som lärare/student.

Syftet med denna artikel är att identifiera och belysa några av de problem och situationer som kan uppstå i relationen mellan universitetslärare och studenter samt mellan handledare och doktorander. Artikelns övergripande tema är hur man som universitetslärare skapar sig en legitimitet och professionalism och hur man upprätthåller dessa i kontakt med sina studenter.

Som underlag för studien har universitetslärare i olika åldrar och i olika stadier av sin karriär intervjuats, där frågorna har anknytning till problemformuleringen ovan. Totalt har 11 personer i åldrarna 30-65 år intervjuats, se Annex. Intervjufrågorna är formulerade utifrån författarnas erfarenheter från undervisning eller från problem som vi anser kunna upp-komma i relationen med studenter.

VÄNSKAP

Att som universitetslärare/handledare ha någon grad av vänskapligt förhållande till sina studenter/doktorander är inte bara oundvikligt utan troligtvis även bra. Studier [1, 2] visar att en viss mängd icke-schemalagd interaktion mellan studenter och lärare befrämjar studentens utveckling och rustar dem för framtida situationer i arbetslivet. Givet är dock att privata relationer mellan två människor, där det yrkesmässigt finns ett tydligt maktförhållande, medför olika grad av komplikationer.

'Vänskap' i denna mening är ett vitt begrepp. Hela spektrumet från att ta en kopp kaffe med (delar av) studentgruppen till att ingå djupa, privata vänskapsförhållanden täcks av detta begrepp. I denna studie har funderingarna rört just detta kontinuum: finns det en gräns för hur mycket av sitt privata jag man som lärare får visa sina studenter? Och i så fall, var går den gränsen?

Svaren från de tillfrågade visar att det inte verkar existera entydiga gränser för hur mycket man kan umgås med sina

studenter utanför skoltid. Många anser det är fördelaktigt för lärarens roll som föreläsare att visa en privat sida av sig själv så länge ingen student blir utanför i detta umgänge. Andra anser att man aldrig ska blanda ihop sin yrkesroll med sin privata roll, och därför överhuvudtaget inte bör umgås med sina studenter.

FLIRTANDE

En form av problematik som kan förekomma i relationen mellan lärare och studenter är flirtande eller andra typer av sexuella anspelningar. Flera studier har visat att sexuella anspelningar, närmanden och relationer är mest förekommande mellan manliga lärare och kvinnliga studenter [3, 4]. I många fall är det troligt att ett förhållande upplevs annorlunda utav studenten än av läraren, vilket hänger samman med det ojämlika maktförhållandet där studenten ofta befinner sig i en beroendesituation gentemot läraren.

Intervjusvaren visar att situationer med sexuella anspelningar inte är ovanliga. Fall som nämns är studenter som utnyttjar sexuella anspelningar för att lättare bli godkända på laborationsövningar, projektuppgifter och dylikt. Intervjuerna bekräftar att fenomenet är mest förekommande mellan manliga lärare och kvinnliga studenter. En av de intervjuade antydde att manliga lärare befinner sig i en svårare situation eftersom "...det är mer känt i samhället med killar som utnyttjar unga tjejer". Majoriteten av de intervjuade anser att man inte ska besvara flirtar eller inleda en kärleksrelation med en student under pågående kurs. Ett intervjuobjekt ansåg dock att "en flirt är OK så länge det inte påverkar examination". Flera av de intervjuade ansåg att man efter kursens slut kan 'fullfölja' en flirt och inleda en relation med studenten.

PROVOKATION OCH RESPEKTLÖSHET

Provokation och respektlöshet upplevs som vanligare förekommande av lärare som är yngre, samt att det är vanligare i vissa studentkulturer än andra, och varierar mellan olika kullar av studenter. En person anser dessutom att förstaårsstudenter ifrågasätter mer, och att det är speciellt kopplat till de med sämst baskunskaper i ämnet. Det noteras också att det ibland är vissa *individer* som driver provocerandet.

Indirekt respektlöshet, t.ex. gentemot inbjudna gästföreläsare, kan ansvarig lärare uppleva som lika stötande. Allvarliga kränkningar anser en av intervjupersonerna att 'handledaren' bör rapportera (ej specificerat hur/vart), eftersom "att inte behöva bli trakasserad gäller för båda parter, inte bara för studenter".

Man anser sig med tiden utveckla – förutom ökad åldersskillnad, självförtroende och kunskap, dvs. en ökad pondus – en förmåga att skilja på relevant kritik och ovidkommande åsikter. Några upplever också att det är lättare att ta till sig synpunkter genom kursutvärderingar än under pågående kurs. Andra anser att rak kritik under pågående kurs är bra och blir snarare besvärade av att studenter hoppar av kurser *utan* att motivera varför. I de fall man får kritik på något man ej har

kontroll över, t.ex. på innehållet i en kurs där man ej är kursansvarig, kan en känsla av otillräcklighet uppstå.

ANSVAR OCH RÄTTVISA

Flera av intervjupersonerna är medvetna om att de inte alltid är konsekventa i sina handlingar, utan inser att de omedvetet gör etiska övertramp och orättvisa bedömningar. De uttrycker sig tvekan kring sin egen förmåga att agera korrekt.

Flera av intervjupersonerna minns betygssättningsituationer där det kunnat uppstå etiska dilemman genom partiskhet/jäv, men som löst sig 'automatiskt' genom goda prestationer ifrån studenternas sida. Det finns dock en risk här att man omedvetet ansett att studenterna presterat väl just eftersom man varit partisk. En person uttrycker att han hade gett vissa studenter extra möjligheter att bli godkända, så länge han ansett att de "har potential", men att "detta skulle jag nog inte föreslå för en student jag inte hade umgått med på rasterna".

Det är tydligt att lärare upplever en press på sig att hjälpa studenterna in i yrkeslivet. Vissa har upplevt situationer där studenten lägger långtgående ansvar för sin egna privata (ibland akuta) situation/framtid hos läraren, alltså försöker påverka till exempel en betygssättningsituation – genom att skapa sympati, skuld känslor eller tidspress. Om en sådan situation säger en intervjuperson: "jag tror att jag är professionell nog för att inte påverkas", men *hur* ges det dock inget exempel på.

Pressen en lärare upplever gäller inte bara att godkänna studenter i för deras framtid viktiga kurser, men också när studenter t.ex. vill ha intyg till sina framtida arbetsgivare. En av intervjupersonerna förklarade att han för en väldigt svag student 'naturligtvis' ändå skrev det önskade intyget.

Att godkänna studenter av egen bekvämlighet är ett *mycket* vanligt förekommande problem. Om en viktig slutkurs berättar en av intervjupersonerna om en student som gjort ett undermåligt och delvis plagierat arbete: "Ett av resonemangen var 'skulle vi vilja ha tillbaka den här personen ett år till?'". Liknande tankar uttrycks av andra intervjuade bl.a. kring 'otrevliga' studenter.

En intervjuperson som undervisat utomlands berättar att studenter ofta fick gå om flera år innan de fick ut sin examen ifrån det utländska universitetet. Han uttrycker därefter sin frustration: "[V]i har så otydliga bedömningskriterier här".

Risken att göra fel verkar också vara kopplad till kursformat och examinationsform. Man återkommer ofta till vikten av tydliga regler och bedömningskriterier att hålla sig till. En person uttrycker sig dock samtidigt motsägelsefullt: "[...] man vill ju heller inte vara elak."

Det finns dock intervjupersoner som säger sig ha gjort mycket tydliga ställningstaganden gentemot sina studenter, vilket förefaller kopplat till lång erfarenhet och en etablerad identitet som lärare.

En intervjuperson trycker *mycket* hårt på en annan faktor som kan leda till korruption. Han upplever en mycket stark press ifrån universitetsorganisationen där "en 'helårsstudent' [...] ska 'genomströmmas' systemet så fort som möjligt."

TIDSPERSPEKTIVET

Hur man gör i gränsdragningen mellan sin yrkesroll och privatlivet gentemot studenter varierar kraftigt mellan de personer vi intervjuat. Det verkar dock, med något undantag, finnas vissa mönster över tiden. De flesta av de äldre intervjuade menar att de som yngre hade mer prestige och behov av att hävda sig i sin yrkesroll och att de ju äldre de blivit tillåtit sig att bli mer personliga i sin relation med sina elever. Detta eftersom de med åldern automatiskt fått mer respekt från eleverna, men även p.g.a. att de lärt sig hantera de situationer av respektlöst beteende som i högre grad riskerar att dyka upp som ett resultat av den mer personliga relationen. Generellt sett verkar yngre lärare ha gjort färre reflektioner kring det här behandlade ämnet och heller inte definierat några tydliga riktlinjer för sig själva. Under intervjuens gång har de däremot börjat reflektera och analysera situationer de befunnit sig i, vilket vi tror är ett viktigt första steg.

När det kommer till kärleksrelationer och flirtande lärare och elev emellan verkar denna problematik, för de kvinnliga lärarna, snabbt försvinna med åren. Däremot verkar det hänga med högre upp i åren för manliga lärare. Detta speglar antagligen samhällets större acceptans för ålderskillnader i relationer där mannen är den äldre parten.

SLUTSATSER

Såväl litteratur som intervjusvar indikerar att en måttfullt personlig relation mellan studenter och lärare samt mellan handledare och doktorander inte behöver vara negativ – den kan t.o.m. kan vara positiv i många fall – men ställer höga krav på omdömesförmåga hos läraren.

Ett sätt att undvika problem med gränsdragning är att fastställa ett antal etiska riktlinjer för de situationer som berör relationen mellan lärare och student. Detta kan göras av den enskilde läraren men ännu hellre inom organisationen, det vill säga universitetet.

ANNEX: INTERVJULISTA

Nedan följer en kort beskrivning av de 11 personer som intervjuades:

- Professor, ca 50 år, man. Ansvar för flera kurser och handledare för doktorander
- Professor, ca 50 år, kvinna. Handledare för doktorander och exjobbare, ansvarig för doktorandkurser, föreläsare och övningsassistent i andras kurser
- Universitetslektor, ca 65 år, kvinna, Ansvarig för flera kurser, föreläsare, övningsledare och examinator
- Universitetslektor, ca 60 år, man. Ansvarig för flera kurser, föreläsare, övningsledare och examinator
- Universitetslektor, ca 45 år, man. Undervisar och handleder B- och C-uppsatser
- Universitetslektor, ca 45 år, man. Ansvarig för kurser på grundutbildning samt handledare för doktorander
- Forskarassistent, ca 35 år, man. Har varit kursansvarig, föreläser m m

- Universitetsadjunkt, ca 45 år, kvinna. Ansvarig för en kurs, föreläsare och övningsassistent i flera kurser, exjobbshandledare
- Doktorand, ca 30 år, man. Labb-, räkneövnings- och projektgruppleddare
- Doktorand ca 30 år, man. Labbar/övningar/handledning av grupparbeten
- Doktorand, ca 45 år, kvinna. Ansvarig för kurser på grundutbildning samt föreläsare

REFERENSER

- [1] S. Ei and A. Bowen, "College Students' Perceptions of student-Instructor Relationships", *Ethics & Behavior*, vol. 12, no. 2, pp. 177–190, 2002.
- [2] M. A. Lamport, "Student-faculty informal interaction and the effects on college student outcomes", *Adolescence*, vol. 28, pp. 971–990, 1993.
- [3] S. W. Pyke, "Sexual harassment and sexual intimacy in learning environments", *Canadian Psychology*, vol. 37, pp. 13–22, 1996.
- [4] P. O. Eliasson, "Jäv – en allvarlig fråga som det inte talas om", *Universitetsläraren*, nr 5, 2005.